

(סירות) שעוברים מויניזייה (=ונציה) כמנהג, בחדש מיי (=מאי) אחר ב' שנים או לכל מיותר בחדש אגושטו הסמוך אחריו, דהיינו מיי ואגושטו משנת רח"ק. ועתה נודע בשערינו ששעת חרם (=חרום) הוא ומלחמה עצומה בין אדום וישמעאל, ואין יוצא ובא לעבור הים כי אם אנשי המלחמה, באופן שאי אפשר ללכת כי אם בסכנה גדולה...!

ופסק שם להתיר את נדרו מחמת 'נדרי אונסין'. ואף שהיה מקום לומר שיהא מחויב לקיים את נדרו כעבור האונס, כי אמנם קבע בנדרו את זמן העליה, וקביעה זו לעולם לא יקיים, אבל בעיקר הנדר הלא איננו אנוס [ואין לומר בזה 'הותר מקצתו הותר כולו', שאין אומרים כן אלא כשהותר מחמת טעות ופתח] – אין לומר כן הואיל וקציבת הזמן היתה באותו דיבור ובקבלה אחת עם הנדר, הרי זה דבר אחד. ולא נדר כלל על זמן אחר. וכן מוכיח מתשובות הרמב"ן והרשב"א. כמו כן דן שם על עצם ההתחייבות לעלות לארץ ישראל, האם נידונת היא כנדר, שהרי לא אסר בקונם ולא נשבע.

דף כח

'... ובית הלל אומרים: אף יפתח לו... ובה"א אף במה שאינו מדירו'. אף על פי ששמענו לבית הלל שמותר לפתוח בנדר בלא שהלה אמר לו לידור, צריך להשמיענו שאפילו אם המוכס אמר לו לידור דבר מסויים [והרי נראה שהיה מסתפק בזה לפוטרו מן המכס] וזה הוסיף ונדר הרבה – אעפ"כ מותר (עפ"י פירוש הרא"ש).

והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא... דברי הר"ן שלפנינו, הוחרס בהם קטע מחמת הצינזור, וכך הם דבריו במלואם (כפי המובא ב'חסרונות הש"ס'): 'וכי אמרינן דינא דמלכותא דינא, הני מילי לענין שאם קנה ישראל מכס זה חייבים ליתן לו את המכס. וכן נמי אם לא קנה אותו אלא שהוא ממונה לגבות את המכס, שאינו רשאי ישראל חבירו לישבע שהם תרומה – דליכא אונסא כיון דדינא דמלכותא דינא. מיהו אין ממונה זה רשאי להכריח ישראל חבירו לפרוע לו את המכס אם לא מיראת המלכות, דנהי דדינא דמלכותא דינא, לא יהא אלא הלוואתו, הא קיימא לן בפ' הגזול דהפקעת הלוואתו מותרת'. (וראה במשנה למלך הל' גזילה ה, יא).

מדברי הר"ן הללו מוכח שזה שאמרו 'הפקעת הלוואתו מותרת', אין הכוונה שפקע החוב אלא החוב קיים, ואם יגבנו הגוי – שלו הוא גובה, אלא שאין איסור לישראל כשנמנע מלפרועו (כשארין חילול משם בדבר). שאם נאמר שעיקרו של החוב פוקע, אזי גם אם מכר המלך את זכות המכס לישראל, לא חלה המכירה כלל ויהא מותר לזה שלא לשלם, שהרי המלך מכר דבר שאינו שלו. וכן באופן השני שדיבר הר"ן, שלא מכר את המכס ליהודי, היה מותר לישבע כיון שפקע החוב מכל וכל [לדעת הר"ן שדין 'הפקעת הלוואתו' נכון גם לגבי מכס ולא רק באדם פרטי. ואמנם דבר זה שנוי במחלוקת הפוסקים], נמצא נוטל הלה שלא כדון, והרי זה בכלל 'נודרים לחרמין' – אלא ודאי החוב מבחינה משפטית שייך לגוי, אלא שמבחינת איסור והתר אין לישראל איסור בהפקעתו (עפ"י חוון איש ב"ק י, ה יד; טו, לט; חידושי הגר"ח על הש"ס ב"ק; חידושי הגר"ש שקאפ ית. וע' שער המשפט שמה, ג).

'באומר יאסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך'. 'כל פירות שבעולם' – לאו דוקא, שאם כן נדרי הבאי הם שאי אפשר לקיימם, אלא באומר על פירות מסוימים, שיכול לעמוד בנדרו (ריטב"א).

'כיון דאמר יאסרו איתסרו עליה כל פירי עלמא'. אף על פי שמוכח שאין בלבו לאסור, אך הואיל והוציא מפיו איסור – אסור. ומכאן יש להוכיח שאעפ"י שדברים שבלב המוכחים – דברים הם, אם הם עומדים בסתירה לדיבור פיו – אינם דברים (עפ"י פרי יצחק ח"ב נא).

ומכאן הקשה בפרי יצחק על דברי החכם-צבי (א) שעכו"ם שאומר בפירוש שעושה לשמה, כיון דאנן סהדי דאדעתיה דנפשיה עביד, דנים פירש שעושה על דעת עצמו. ויש מקום לדחות הראיה מכאן, כי שונה נדר שמ"מ מחלל דיבורו, ועל כך הקפידה התורה – ולכך אסור, משא"כ שאר חלויות הנפעלות ע"י רצון ודעת, שאם יודעים שאין בלבו מה שבפיו, אין הדיבור כלום (וכעיקר סברת החילוק הזה, בין נדר לגירושין ומתנה – ע' בדברי הגרשו"א בקונטרס שלמי נדר טו, בספר הליכות שלמה מועדים-א' טו. וכבר מובא כע"ז מרבתינו האחרונים).

ועוד אולי יש מקום לומר בדעת החכ"צ שאיסור זה שאמרו כאן אינו אלא מדרבנן, שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. ואף אם מדאורייתא, שמא עיקר האיסור הוא משום חילול דיבורו ולא משום חלות האיסור אחפצא כנ"ל, ונפ"מ שאם אסר על אחרים אין עליהם איסור, אף אם בעלמא חל איסור בל יחל על המודר. וזהו דבר חדש. ויתכן שתלוי בשיטות הראשונים באיסור 'נדר שוא'.

'שהן של בית המלך ואע"פ שאינן של בית המלך. היכי נדר...'. יתכן שלכך לא שאלו על האופן הראשון במשנה, שנודר שהיא של תרומה – כי בזה יש לפרש שאין מדובר בקונם אלא אמר לו סתם 'הרי זו תרומה', וקרא לזה התנא 'נודרין' שמענין נדר הוא משבטא בשפתיו איסור על עצמו, והחידוש הוא שאין אומרים 'שוא אנפשא חתיכא דאיסורא' בכך שאמר שהיא תרומה ואסורה עליו, שהואיל ואמר כן כדי להציל ממונו – אין בדבריו כלום. משא"כ אם אסר על עצמו דבר אחר, כגון קונם פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך, בדין הוא שיאסר כפי שנדר, שהרי זה נדר גמור ואין לו לחלל דברו.

*

'דינא דמלכותא' ו'דתי המלך'

'...וזהו שאמר כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין – דת' הוא נימוס המחוקק על פי יודעים ובעלי דעת שהוא למעלה מהשגת אדם ושכל אנושי, ו'דין' הוא משפט השכל אנושי. וכל דבר היו שופטים על פי חכמת השכל ועל פי הידיעות שהיו אצלם במה שלמעלה מן השכל, כמנהג העמים הקדמונים בענין כל דבר פרטי לקסום קסם ולשאול בתרפים, וכיוצא. וכל הדתות שלהם הם חוקים נוסדו להם מקוסמים ואצטגנינים ומכשפים וכיוצא מעובדי עבודה זרה. ועל כן אמר גם על בני ישראל דתיהם שונות כי התורה היא גם כן למעלה מהשכל. ואת דתי המלך – כי כן הוא מנהגם שהמלך יוכל לגזור ולחקוק דת כרצונו אפילו נגד השכל רק שהוא רצון המלך. ועל כן הוא נקרא 'דת' ולא 'דין' שהוא מה שעל פי השכל, כגון נתינת מסים וכיוצא, דעל זה אמרו בגמרא 'דינא דמלכותא דינא' ולא היו עוברים על זה, רק דתי המלך זה אין בכלל דינא דמלכותא ולא היו עושים...' (מחשבות חרוץ יז, עמ' 341).

דף כט

(ע"ב) 'אפילו למאן דאמר התם חוזרת, הכא שאני דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט'. הגם שמפורש בגמרא שהמקדיש 'לאחר שלשים' אינו יכול לחזור בו בתוך שלשים, צידד הרשב"א שמא דוקא לבר פדא הדין כן אבל רבא ואביי יכולים להעמיד הברייתא כפשוטה, ולפיהם אין מקור לחידוש